

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 1

Hafta 6

Prof. Dr. Haluk SELVİ

Haftanın Hedefi:

Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini ortaya çıkaran gizli anlaşmalar ve projeler, I. Dünya Savaşı sonrasında bu projelerin hayata geçirilmesine bağlı olarak I. Dünya Savaşını sona erdiren antlaşmalar, özellikle Mondros Mütarekesi hakkında bilgi verilecek Mustafa Kemal Paşa'nın bu mütareke hakkındaki düşünceleri işlenecektir.

V. Savaş Sırasında Osmanlı Devleti'ni Paylaşma Projeleri

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce de Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına dair pek çok projeden söz edilmiştir. Osmanlı Devleti savaşa girer girmez bu projelerin hayata geçirilmesi konusunda İtilâf Devletleri teşebbüslere giriştiler. Rusya 4 Mart 1915 tarihinde müttefiklerine notalar vererek, İstanbul ve Boğazların kendi hakimiyetine sokulmasını istemiştir. İngiltere ve Fransa ortak çıkarları sebebiyle Rusya'nın bu talebini kabul etmişlerdir. Rusya da Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu üzerindeki çıkarlarını tanıyacağını ifade etmiştir. Ortadoğu'nun İngiltere ve Fransa arasındaki paylaşımını belirleyen ve bölgenin kaderi üzerinde kalıcı etkiler bırakan antlaşma Sykes-Picot Antlaşması'dır. 9-16 Mayıs 1916 tarihlerinde gerçekleştirilen uzlaşmaya göre, Bağdat-Basra arasındaki Dicle-Fırat nehirleri bölgesi İngiltere'nin, Beyrut dahil Suriye'nin bütün kıyı bölgesi ile Adana ve Mersin de Fransa'ya verilecekti. Şerif Hüseyin ise 1916 Ekim'inde Arabistan Krallığı'nı ilan etmiştir.

İngiltere ve Fransa'nın toprak paylaşımından memnun olmayan İtalya'nın bu isteği doğrultusunda yeni bir antlaşmaya gidilmiştir ki, bu antlaşma Saint Jean de Maurienne Antlaşması'dır. 19-21 Nisan 1917'de yapılan antlaşmaya göre, İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki daha önce yapılan antlaşmaları tanıyor, buna karşılık, Antalya, Konya, Aydın ve İzmir İtalya'ya veriliyordu.

İngiltere'nin Ortadoğu'dan Osmanlı Devleti'ni tamamen dışlayıp savaş sırasında ve sonrasında kontrol etme çabalarının sonucunu Dışişleri Bakanı'nın Siyonistler ile ilgili bir deklarasyonu oluşturmuştur. 2 Kasım 1917 tarihinde yayınlanan bildiride İngiliz hükûmeti İngiltere ve Amerika'daki Siyonist liderlerle Filistin'de bir millî devlet kurmaları için ellerinden gelen yardımı esirgemeyecekleri sözünü vermiştir.

VI. I. Dünya Savaşı'nın Sona Ermesi ve İmzalanan Antlaşmalar

1917 yılına geldiğinde iki tarafta da yorgunluk belirtileri ortaya çıkmaya başlamıştı. Savaş beklenenden uzun, masraflı ve yıkıcı bir hal almıştı. Ancak İtilâf Devletleri daha avantajlı durumdaydı. Birleşik Amerika Başkanı Woodrow Wilson barışın düzenini tespit etmeye gönüllü olarak 8 Ocak 1918 tarihinde açık barış antlaşmaları ve açık diplomasi uygulanması ve sınırlar ile ilgili 14 Noktası'nı ortaya koydu. Bu ilkelerin birinci ve özellikle on ikinci maddesi Osmanlı Devleti'ni ilgilendiriyordu. On ikinci maddede "Osmanlı Devleti'nin Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milliyetlere özerk gelişme imkânları verilecek, Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerinin geçişine açık tutulacak ve bu, milletlerarası garanti altına konulacak" denilmekteydi. Ancak bu ilkeler Barış Konferansında pek göz önüne alınmamıştır.

Rusya ile savaşa katılan devletler arasındaki ateşkes antlaşmalarının peşinden Brest- Litovsk'da 3 Mart 1918'de barış antlaşması yapıldı. Bu antlaşma ile Rusya; Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti'ne vermeyi kabul ediyor, Doğu Anadolu'dan tamamen çekileceğini de belirtiyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren barış antlaşmaları 32 devletin katıldığı Paris Barış Konferansı'nda hazırlandı. Konferans 18 Ocak 1919'da açıldı. Konferansın kararlarına hakim olan beş devletin temsilcilerinden oluşan Onlar Konseyi kuruldu. Ancak bu konseyin kararlarına iki devlet İngiltere ve Fransa hakim oldu. İlk hedef Almanya'nın bir daha kendilerine baş kaldıramayacak ve yakın gelecekte rakip olamayacak bir hale getirilmesi olmuştur. Görüşmelerde Wilson prensiplerinin temel olarak kabul göreceği ümidini taşıyan ve müsamaha bekleyen mağluplar hiç de ummadıkları ağır şartlarla karşılaşmışlardır. 18 Ocak 1919'da çalışmaya başlayan konferansın kararlarını fiilen uygulatmayan ve bağımsızlığını kendi gücü ile kazanan tek devlet Türkiye olacaktır.

A. Almanya ile Barış: Versailles (Versay) Antlaşması

Çok ağır şartları içeren 440 maddelik antlaşma taslağı çok uzun tartışmalar sonrasında 28 Haziran 1919'da Versailles Sarayı'nda imzalandı. Almanya ile imzalanan bu antlaşmaya göre, Almanya; Belçika, Çekoslovakya ve Polonya'nın bağımsızlığını tanıyordu. Almanya bütün denizaşırı topraklarından vazgeçtiği gibi, İtilâf Devletlerinin Bulgaristan ve Türkiye'den elde edecekleri hakları da önceden kabul ediyordu.

B. Avusturya ile Barış: Saint Germain (Sen Cermen) Antlaşması

Avusturya ile barış Saint Germain en Laye'de 10 Eylül 1919'da yapıldı. Avusturya; Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanıyordu. Avusturya'da zorunlu askerlik kaldırılıyor, ülkenin yüzölçümü de oldukça daralıyordu. Zengin tarım ve endüstri bölgelerini de kaybeden Almanya, ekonomik açıdan büyük bir yıkıma uğruyordu.

C. Bulgaristan ile Barış: Neuilly (Nöyvi) Antlaşması

Bulgaristan ile barış antlaşması 27 Kasım 1919'da Neuilly'de imzalandı. Bu barışla Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya'ya bazı toprakları terk ediyor ve böylece Ege Denizi ile bağlantısı kalmıyordu. Askeri konularda bazı kısıntılar yapıldığı gibi, Bulgaristan'dan önemli miktarda tazminat talebinde de bulunuluyordu.

D. Macaristan ile Barış: Trianon Antlaşması

Macaristan ile barış antlaşması 4 Haziran 1920'de Trianon'da imzalandı. Bu antlaşma ile Macaristan'ın toprakları ve nüfusu eskisine oranla üçte iki oranında azalıyor, bu devlet ağır savaş tazminatı ödemeye mecbur edildiği gibi, asker sayısında da indirim öngörülüyordu.

VI. Osmanlı Devleti İçin Savaşın Sonu: Mondros Mütarekesi

A. Mütarekenin İmzalanması

Osmanlı Devleti, savaşın sonlarına doğru Doğu ve Güney cephelerinde askerî harekât halinde idi. Doğu cephesinde bir dizi askeri ve buna bağlı olarak siyasî başarılar elde edildiği halde, Güney cephesinde durum her geçen gün daha da kötüye gidiyordu. Irak cephesinde de durum farklı değildi. Diğer taraftan Bulgar mütarekesinin ardından bir de Trakya cephesi açılmış bulunuyordu. Güney cephesinde uğranılan yenilgiden çok, İstanbul'un tehlike altında bulunması Osmanlı yetkililerini düşündürüyordu. Bu günlerde Güney cephesinde bulunan Mustafa Kemal Paşa, Halep'ten padişaha çektiği telgrafta birlikte olmasa bile ayrı bir barış yapılmasının gereği üzerinde durmuş ve vakit geçirilmemesini bildirmiştir.

Osmanlı Devleti, Almanya'dan bir gün sonra, 6 Ekim'de İspanya aracılığı ile ABD Başkanı Wilson'a mütareke için başvuruda bulunmuş ise de uzun süre herhangi bir cevap alamamıştır. Bu başvurudan iki gün sonra Talat Paşa başkanlığındaki hükûmet çekilmiştir. Sadarete Ahmet İzzet Paşa getirilmiş ve o da İttihatçılardan oluşan bir hükûmet kurmuştur. Bu hükûmet 14 Ekim'de göreve başlamış ve ilk icraat olarak mütareke girişimlerini sürdürmüştür. Irak cephesinde esir düşen İngiliz Generali Towshend'in aracılığıyla 20 Ekim 1918'de barış istemiş ve antlaşma teklifinde bulunmuştur. Towshend aracılığı ile yapılan mütareke teklifi İngilizler tarafından hemen kabul edilmiştir. Bahriye Nazırı Rauf Bey başkanlığında Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Yarbay Sadullah Beylerden kurulu bir heyet Mondros'a gönderilmiştir.

30 Ekim 1918'de Limni adasının Mondros koyunda İngiliz zırhlısı Agamemnon'da mütareke metni imzalanmıştır. Mütarekenin şartları Osmanlı Mebusan ve Ayan Meclislerinin gizli oturumlarında Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından açıklanmış, ağır hükümler her iki mecliste büyük üzüntü ve endişe ile karşılanmıştır. Sonuç olarak meclisler hükûmete ateşkes imzalama yetkisi vermiştir. Osmanlı heyeti ise, hükûmetten imza yetkisini almadan mütarekeyi imzalamıştır.

Mütarekenin imzalanması, İtilaf devletleriyle Osmanlı Devleti arasındaki silâhlı çatışmaya son vermiş, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesine imkân vermiştir. Bu mütareke aslında, Osmanlı Devleti'ni fiilen sona erdirmiştir.

B. Mondros Mütarekesi'nin Hükümleri

Mondros Mütarekesi'nin hükümleri 25 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler şunlardır:

1. Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak, serbest geçiş için Çanakkale ve Karadeniz istihkâmları İtilaf devletleri tarafından işgal edilecektir.
2. Osmanlı sularındaki bütün torpil, torpido ve kovanların bulundukları yerler gösterilecek ve bunların kaldırılması için yardım edilecektir.
3. Karadeniz'deki torpiller hakkında bilgi verilecektir.
4. İtilaf devletlerine ait savaş esirleri ile Ermeni esir ve tutuklular İstanbul'da toplanacak ve kayıtsız şartsız teslim olunacaktır.
5. Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli görülen kuvvetlerin dışında, Osmanlı ordusu hemen terhis edilecektir.
6. Osmanlı karasularında güvenlik amacıyla kullanılacak küçük gemiler dışındaki Osmanlı savaş gemileri teslim olacak ve gösterilecek Osmanlı limanlarında gözetim altında bulundurulacaktır.
7. İtilaf devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması hâlinde, herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır.
8. Osmanlı demir yollarından İtilaf devletleri yararlanacak ve Osmanlı ticaret gemileri müttefiklerin hizmetinde bulunacaktır.
9. Osmanlı tersane ve limanlarında İtilaf devletleri gemilerinin tamiri için kolaylık gösterilecektir.
10. Toros tünelleri İtilaf devletleri tarafından işgal olunacaktır.
11. İran'ın içlerinde ve Kafkasya'da bulunan Osmanlı kuvvetleri en kısa zamanda savaştan önceki sınırın gerisine alınacaktır.

12. Hükûmet haberleşmeleri dışında telsiz, telgraf ve kabloların denetimi İtilaf devletlerine geçecektir.
13. Askerî ve ticarî madde ve malzemeler tahrip edilmeyecektir.
14. Ülkenin ihtiyacı sağlandıktan sonra, İtilaf devletlerine kömür, mazot ve yağ maddeleri sağlanacak, bu maddelerin hiçbirisi ihraç edilmeyecektir.
15. Bütün demir yolları İtilaf devletlerinin kolluk kuvvetleri tarafından kontrol altına alınacaktır.
16. Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki kuvvetler en yakın İtilaf devletleri kumandanlarına teslim olacaktır.
17. Trablus ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan garnizonuna teslim olacaklardır.
18. Trablus ve Bingazi'de Osmanlı işgali altında bulunan limanlar İtalyanlara teslim edilecektir.
19. Alman-Avusturya subaylarıyla, sivil memurları birkaç ay içinde Osmanlı topraklarını terk edeceklerdir.
20. Terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait askerî teçhizat, silah, cephane ve taşıma araçları, İtilaf devletlerine hemen teslim edilecektir.
21. Müttefiklerin çıkarlarını korumak için, İaşe Nezareti memurları yanında İtilaf temsilcileri bulunacak, bu devletlerin ihtiyaçları temin edilecek ve isteyecekleri bilgiler kendilerine verilecektir.
22. Osmanlı savaş esirleri İtilaf devletleri yanında muhafaza edilecektir.
23. Osmanlı hükûmeti Üçlü İtilaf ile bütün ilişkilerini kesecektir.
24. Vilâyât-ı Sitte'de (Sivas, Harput, Bitlis, Diyarbakır, Van, Erzurum) bir karışıklık çıkması hâlinde, İtilaf devletleri bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkına sahip bulunacaklardır.
25. Müttefiklerle Osmanlı Devleti arasındaki savaş 1918 yılı Ekim ayının 31. günü öğle vakti sona erecektir.

Mondros Mütarekesi'nin hükümlerini şu şekilde tahlil etmek mümkündür:

Mütarekeler, savaş durumuna son veren geçici antlaşmalardır. Kesin durum ise barış antlaşmasının imzalanması ve bu antlaşmanın hükûmetler tarafından tasdiki ile belli olur ve yürürlüğe girer. Halbuki Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra, İtilâf Devletleri, barış antlaşmasını beklemeye lüzum görmemişler ve derhal Osmanlı topraklarını işgale başlamışlardır. Özellikle Türkiye'nin güney bölgelerinde bu durum daha açık biçimde görülmüştür.

Mütareke hükümleri oldukça ağırdır. Bilhassa 7. ve 24. maddeler İtilâf devletlerinin Anadolu'da istedikleri yerleri kolayca işgal etmelerine uygun zemini hazırlamak maksadını taşımaktadır. Mütarekenin Türkçe metninde "Vilâyât-ı Sitte" (altı vilâyet) olarak geçen bölge İngilizce metinde "The Six Armenian Vilayets" ("Altı Ermeni Vilâyeti") olarak tanımlanmaktadır ki, anılan bölgede bir Ermenistan kurma tasarısının ne kadar ciddi şekilde düşünüldüğünü göstermesi bakımından önemli bir ipucudur. Mütareke metninde kullanılan coğrafi terimlerin de İngiliz ve Türk taraflarınca farklı algılandığı anlaşılmaktadır. Meselâ, Türk tarafı Suriye ve Irak terimlerini Osmanlı idarî yapısı içindeki Suriye ve Irak vilâyetleri olarak anlamakta, buna karşılık İngilizler Musul vilâyetini Irak'a dâhil saydıklarından 16. maddeye göre buradaki Türk birliklerinin teslim olmasını istemekteydiler. Hâlbuki Musul, Osmanlı idarî yapısında Irak'tan ayrı bir vilâyetti. Diğer taraftan mütareke metninde Kilikya, Mezopotamya, Irak gibi sınırları belli olmayan tarihî terimler kullanılmış bu da karışıklığa yol açmıştır ki bunlar İngilizler tarafından bilerek kullanılmıştır. Mütareke hükümleri Osmanlı Devletinin elini-kolunu bağlamıştır. Yapılacak işgallere karşı koyma ihtimali bulunan Türk birlikleri silahsızlandırılarak, denetim altına alınmış, özellikle sınır bölgelerindeki kuvvetlerin dağıtılması sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim İtilaf devletleri de mütarekenin hemen ardından işgal sahalarını genişletmeye girişmişlerdir.

C. Mondros Mütarekesi'nin Önemi

Mütarekenin yukarıdaki hükümleri ile Osmanlı hâkimiyet alanı son derece daraltılmış ve etkisi hemen hemen ortadan kaldırılmıştır. Anadolu ve Rumeli'nin dışında kalan yerlerdeki Türk kuvvetlerinin İtilaf devletlerine teslim olmasıyla Osmanlı Devleti fiilen ortadan kalkmıştır.

Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki istihkâmların İtilaf devletlerince işgali ve boğazların bütün gemilere açılmasıyla Anadolu ve Rumeli'nin bağlantısı kesilmiş, başkent İstanbul'un güvenliği tehlikeye düşmüştür.

İtilaf devletleri'nin gerekli gördükleri hâllerde, tek taraflı kararlarıyla memleketin stratejik noktalarını ve bu arada Doğu Anadolu vilayetlerinin bir kısmını işgal etme hakkını elde etmiş olmaları nedeniyle, Türklerin önünde kararsız ve karanlık bir dönem başlamıştır.

Ayrıca, ordunun elinden silah, cephane ve diğer araçların alınması, tünellerin işgal kararı ile haberleşmenin denetim altına alınması konusundaki hükümler de devleti güçsüz bırakıyor, vatanın bütününe yönelik bir işgalin ilk işaretleri olarak ortaya çıkıyordu.

D. Mustafa Kemal Paşa'nın Mütarekeyi Değerlendirmesi

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün, yani 30 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına tayin edildi. Paşa, pek umutsuz görünmüyordu. Ona göre emri altındaki ordular takviye edildiği takdirde bütün felaketlere rağmen Türk'ün sesini işittirmesi mümkündü. Onun için kumandanlığı devralır almaz, komuta edeceği kuvvetleri yeniden işe yarar hale getirme çabasına girişti. Fakat bütün gayretleri boşuna idi. Çünkü bu sıralarda Sadrazam ve Başkumandanlık Erkan-ı Harbiye Reisi (Sadrazam ve Başkumandanlık Kurmay Başkanı) olan Ahmet İzzet Paşa, imzalanmış olan mütarekenin hükümlerini bildirerek "her ordunun kendine düşen görevleri" hemen uygulamasını istemişti. Mütareke hükümlerini resmen bu suretle öğrenmiş olan Mustafa Kemal Paşa, hükümler aynen uygulandığı takdirde bütün vatanın işgal ve istila edilebileceğini ilgililere anlatmaya çalışmıştı. Fakat onun düşünceleri ile Başkumandanlık Erkan-ı Harbiyesi'nin düşünceleri arasında ayrılık vardı. Bu nedenle aralarında bir takım yazışmalar oldu. Bunların en önemlilerinden birisi, Mustafa Kemal Paşa tarafından Başkumandanlık Erkan-ı Harbiyesi'ne yazılan 3 Kasım 1918 tarihli yazı idi. Adana karargâhından gönderilen bu yazıda Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi gereğince, Toros tünellerinin hangilerinin müttefikler tarafından işgal edilebileceğini soruyor, Kilikya deyiminin hangi toprakları içine aldığı açıklanmasını, Suriye sınırının kesin olarak belirtilmesini istiyordu. Onun bu yazısına 4 Kasım 1918'de yetkililerce cevap verildi ve Amanos tünelleri hariç, Toros tünellerinin İngilizler tarafından işgal olunabileceği, işgal kuvvetlerinin miktarının İngilizlerce tayin edileceği bildirildi.

Hükûmet işgalcilere, özellikle İngilizlere karşı sert davranılmasını sakıncalı görüyor, onlara karşı hoşgörülü olmanın barış konferansında Osmanlılar lehine bazı çıkarlar sağlamasına hizmet edeceğini düşünüyordu.

Görülüyor ki bu hükûmet, İtilaf devletlerinin güçleri karşısında şaşkına dönmüş, bu yüzden mantıkla bağdaştırılamayacak emirler bile vermişti. Nitekim bu hükûmetin terhis için verdiği emre uyulduğu takdirde elde bulunan silâha, malzemeye ve hayvana bakacak insan bile kalmamış oluyordu.

Osmanlı Devleti bir yandan, önce alınmış kararlara uyularak işgal edilir ve parçalanırken, bir yandan da, partilerin birbirlerine karşı duyduğu düşmanlık ve rekabetin sarsıntıları içinde, içten kemiriliyordu. İşte bunlardan dolayı 14 Ekim 1918'de iktidara gelmiş olan Ahmet İzzet Paşa hükûmeti, görevine devam edemedi ve 8 Kasım 1918'de istifa etmek zorunda kaldı. Çekilmenin nedenleri arasında, Osmanlıları Birinci Dünya Savaşı'na sokmaktan sorumlu tutulan Talât, Enver

ve Cemal Paşaların, felakete sürükledikleri Türk milletini kaderine terk ederek 2-3 Kasım'da Almanların Loreley elçilik vapuru ile yurt dışına kaçmaları bulunmaktadır.

E. Osmanlı Devleti'nin Mütarekeye Bakışı

İtilaf devletleri yetkilileri savaş gayelerini ve ihtiraslarını gizlemeye büyük önem veriyorlar, ilhak ve işgal niyetlerini saklamaya çalışıyorlardı. İtilaf devletlerinin bu sahte niyetlerine yalnız Türkler değil, azınlıklar da inanmışlardı. Başkan Wilson'un 14 prensibi, Orta Doğu'nun her yanında biliniyor ve çoğu kez ciddiye alınıyordu. Osmanlı Devleti, İtilaf devletlerinin hoşgörülü davranacaklarına inanıyor, Başkan Wilson'un demeçlerini vaat sayarak 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalıyordu. Oysa hâlâ savaşacakları güçleri vardı.

Mondros'taki mütareke görüşmeleri, yanlış izlenimlere ve aşırı iyimserliğe yol açmıştı. İngiliz delegelerinin görüşmeler sırasında Türk delegelerine göstermiş oldukları beklenmedik nezaket, mütareke imzalandıktan sonra Amiral Calthorpe'un Hüseyin Rauf'a gönderdiği gizli mektupta mütareke şartlarından çıkacak anlaşmazlıklar konusunda verdiği, ama gerçekte yerine getiremeyeceği cömertçe sözler, bu sözleri güvence saymak safdilliğini gösteren Rauf Bey'le diğer Türk delegelerinin, gerçekte ağır olan mütareke şartlarını ılımlı gösterme çabaları halk arasında aşırı iyimser beklentilere yol açmıştı.

Mütarekenin imzalandığı haberi, ülkenin her yanında sevinç yaratmıştı. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, mütarekenin imzalandığını öğrenir öğrenmez, Mebusan Meclisi'nin gizli oturumunda yaptığı konuşmada mütareke hükümlerinin ılımlı olduğunu ileri sürerek, oybirliğiyle onaylanmasını sağlıyordu.

Bu iyimser demeçlerin etkisine kapılan Türk basını, mütarekenin hafif olduğuna dair, geniş ölçüde bir propaganda yayınına başlıyordu.